

มรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์ : อนุรักษ์ พัฒนาและถ่ายทอดเพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตชุมชน

Surin Yok Thong Silk Wisdom Heritage: Conservation, Development, and
Transmission to Elevate Community Quality of Life

ฉลอง สุขทอง¹ ศิรินทิพย์ พิศวง² อัคราพร สุขทอง³ สิริพัฒน์ ลาภจิตร์⁴ และสุดใจ สะอาดยิ่ง⁵
Chalong Suktong, Sirinthip Pitsawong, Autcharaporn Suktong Siriphat Lapjit
and Sudjai Sa-ardying

Received: August 09, 2023

Revised: August 21, 2023

Accepted: August 23, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาผ้าไหมยกทอง 2) พัฒนาศักยภาพช่างทอ 3) อนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน โดยวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลกับช่างทอผ้าไหม 50 คน ด้วยแบบ สัมภาษณ์และสนทนากลุ่มเฉพาะ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา วิจัยเชิงปฏิบัติการกับช่างทอที่ผ่านการ คัดเลือกเฉพาะ 50 คน โดยอบรมเชิงปฏิบัติการให้ความรู้ ออกแบบลายอัตลักษณ์ ย้อม ทอผ้าไหม แบบครบวงจร และวิจัยเชิงปริมาณเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามกับเฉพาะกลุ่มช่างทอ 400 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัย พบว่า 1) องค์ความรู้ภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์ มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นมรดกภูมิ ปัญญาที่มีกรรมวิธีการผลิตประณีต ราคาหลักหมื่นถึงหลักแสนบาทต่อผืน เป็นการผลิตตามรายการ สั่งซื้อจากลูกค้าเดิม และหน่วยงานรัฐสนับสนุนบางส่วน 2) การพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหมยก

¹⁻⁴ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์; Surindra Rajabhat University

⁵ สำนักงานสภาวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์; Surin Provincial Cultural Council Office

Corresponding author1, e-mail: sirintip@srur.ac.th, Tel. 093-9798954

Corresponding author2, e-mail: Autcharapornsuktong@hotmail.com, Tel. 087-4562407

ทอง มีการพัฒนาทักษะสร้างลายอัตลักษณ์ต้นแบบ ลายผ้าไหมโดดเด่น 17 อำเภอ ผ้าไหมยกทอง 3 ชนเผ่า และทอผ้าไหมยกทองเอกลักษณ์ประจำสุรินทร์ ราคาจำหน่ายผลิตภัณฑ์ลายอัตลักษณ์มีมูลค่าสูงขึ้น เกิดศูนย์เรียนรู้ผ้าไหมยกทอง 3 แห่ง ศูนย์เรียนรู้ย้อมสีธรรมชาติ 2 แห่ง นำผ้าไหมมาขายที่ศูนย์เรียนรู้ ตลาดผ้าไหม สร้างรายได้และเศรษฐกิจให้กับชุมชน และ 3) การอนุรักษ์และสืบสานผ้าไหมยกทอง ได้ชุดความรู้ผ้าไหมและผ้าไหมทอง หนังสือภูมิปัญญาผ้าไหม วิถีทัศนนิทรรศการ การเดินแบบผ้าไหม แผนที่สารสนเทศภูมิปัญญา ครูภูมิปัญญาชั้นครู ผลิตภัณฑ์ลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัด เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชนจากความพึงพอใจของช่างทออยู่ในระดับมาก โดยด้านอนุรักษ์มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา ด้านเศรษฐกิจ ด้านท่องเที่ยว และด้านสังคม เกิดตลาดชุมชน ตลาดผ้าไหม โดยการส่งเสริมจากสถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่นและหน่วยงานในพื้นที่

คำสำคัญ: มรดกภูมิปัญญา, ผ้าไหม, ผ้าไหมยกทองสุรินทร์, การอนุรักษ์, การพัฒนาศักยภาพ

Abstract

The research article aims to 1) study the knowledge of gold brocaded silk wisdom; 2) develop the potential of silk weavers; 3) conserve and continue the weaving of gold brocaded silk to enhance the community's quality of life. It is a mixed research. A qualitative research was conducted with 50 silk weavers by means of interviews and focus group discussions. It was content analysis. This workshop research was only selected 50 weavers by training workshops to educate the unique pattern design, dyeing, and complete silk weaving. The quantitative research was a questionnaire data collection on a specific group of 400 weavers. Data were analyzed by using statistics, frequency, percentage, mean and standard deviation. The research results were revealed as follows: 1) the knowledge of Surin gold brocaded silk wisdom is transmitted from generation to generation. It is a heritage of local wisdom with exquisite production processes. The price is in the tens of thousands to the hundreds of thousands of baht per sheet. It is produced according to the purchase order from the original customer and some government support agencies; 2) potential development of gold brocaded silk weavers has developed skills to create original identity patterns. It was outstanding silk patterns from 17 districts, gold

brocaded silk from 3 tribes, and unique gold brocaded silk weaving of Surin province. The selling price of signature products has a higher value. Three gold brocaded silk learning centers were established. Two Natural dyeing learning centers were established. Silks are brought to be sold at the silk market learning centers. This could be generated income and the economy for the community; and 3) preservation and Inheritance of gold brocaded silk could get a knowledge set of silk and gold brocaded silk, books on silk local wisdom, videos, an exhibition, a silk fashion show, local wisdom information map, local wisdom master, and Provincial identity fabric products. A circular economy was created in the community from the satisfaction of the weavers at a high level. The conservation aspect was at the highest average, followed by the economic aspect, tourism aspect, and social aspect. There was a community market, silk market which promoted by local artisan institutes and local agencies as well.

Keywords: Wisdom Heritage, Silk, Surin Gold Brocaded Silk, Conservation, Potential Development

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศิลปหัตถกรรมที่ชาวบ้านรังสรรค์ขึ้นจากฝีมือ โดยใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง ศิลปหัตถกรรมเป็นงานที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมวิถีความเป็นอยู่ อันเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือว่าเป็นบ่อเกิดของทุนทางวัฒนธรรม และพัฒนามาเป็นสินทรัพย์ที่มีการฝังตัวและการสะสมมานาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจโดยผ่านเทคโนโลยีพื้นฐานอย่างง่ายหรือนวัตกรรมที่ประดิษฐ์คิดค้นของคนในท้องถิ่น ซึ่งพัฒนาเป็นสินทรัพย์ที่มีมูลค่า ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นจึงนับว่าเป็นปูชนียบุคคลที่ทรงคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์และสืบสานให้ชนรุ่นหลังเพื่อสร้างรายได้และอาชีพที่มั่นคงให้กับชุมชน

ผ้าไหมไทย (Thai Silk) เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาวสยามที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ต้องผ่านกระบวนการสั่งสมประสบการณ์อันยาวนานของช่างทอ ในภาคตะวันออก เฉียงเหนือมีกลุ่มชนหลายเชื้อสายอาศัยอยู่บริเวณจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ นิยมทอผ้าไหมและผ้าฝ้าย ทั้งชนิดเป็นผ้าพันคอ ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้าและผ้าโสร่ง ชนชาติพันธุ์ชาวไทยเชื้อสาย

เขมรมีอัตลักษณ์ความโดดเด่นคือหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ (สุริยา คลังฤทธิ์ 2562) ซึ่งผ้าทอพื้นเมืองของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร มักทอด้วยลวดลายละเอียด สีสันสวยงาม มีลายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, 2562) ซึ่งเป็นที่นิยมของคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

จังหวัดสุรินทร์ เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่สำคัญที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่ง และมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมที่โดดเด่น หลากหลายและแตกต่างไปจากที่อื่น รวมถึงศิลปะการทอผ้าไหม (สร้อยญาแปะทอง, 2554) ผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์มีทั้งผ้าไหมลายมัดหมี่ ลายยกดอก ลายขีด ลายพื้น ลายโครงสร้าง การสร้างลวดลายแบบผสมผสานโดยนำเทคนิคของผ้าลายมัดหมี่มาทอยกดอก การทอผ้าไหมยกทองเพื่อสร้างคุณค่าและเอกลักษณ์ของผ้าไหมไทยให้โดดเด่น โดยทอผ้าไหมที่เป็นลายราชสำนัก ได้แก่ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือ ลายเทพพนม ลายราชวัตร และลายยกดอก ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นลายผ้าไหมที่มีความละเอียดและประณีตตั้งแต่การทอ ซึ่งการจะได้ผ้าไหมลายต่าง ๆ แต่ละผืนจะต้องใช้ฝีมือจากภูมิปัญญา จึงใช้ระยะเวลาทอนานหลายเดือน (สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, 2562) ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าเป็นทุนทางสังคม จึงควรอนุรักษ์สืบสานเป็นกลุ่มหรือวิสาหกิจเพื่อการพัฒนาเป็นสินค้าที่สร้างงานสร้างอาชีพให้กับชุมชน

ปัจจุบันจังหวัดสุรินทร์ยังมีการทอผ้าไหมแบบลายดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มีการผสมผสานลวดลายใหม่ให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด ทำให้ได้รับความนิยมจากผู้ซื้อและนักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันในบางช่วงผ้าไหมไม่สามารถผลิตได้ทันความต้องการของตลาดทั้งตลาดบนและตลาดล่าง ด้วยปรากฏพบว่าช่างทอผ้าไหมเริ่มมีจำนวนลดน้อยลง ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีปัญหาสุขภาพ อีกทั้งยังขาดคนสืบสานและต่อยอด คนรุ่นใหม่ไม่นิยมทำอาชีพทอผ้าไหม (นงเยาว์ทรงวิชา, 2565; สุดใจ สะอาดยิ่ง, 2565) สอดคล้องกับงานวิจัยของเมธวดี พัทธประโคน (2558) พบว่า การทำผ้าพื้นบ้านของจังหวัดสุรินทร์มีขั้นตอนซับซ้อน มีหลายครอบครัวเลิกทอผ้าและสนับสนุนให้บุตรหลานประกอบอาชีพอื่น ช่างทอหลายคนอายุมากและจากไปโดยไม่มีผู้สืบทอดงานวิจัยปิลันท์ ปุณณูประภา (2561) พบว่า ปัญหาการสืบทอดภูมิปัญญาทอผ้า 1) ปัญหากลุ่มผู้ถ่ายทอดมีจำนวนน้อยและยังเป็นผู้สูงอายุ 2) ปัญหาด้านศิลปวัฒนธรรมขาดการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้า 3) ปัญหาช่องทางการสืบทอดมีเพียงเฉพาะกลุ่มทอผ้าสตรี และ 4) ปัญหาผู้สืบทอดส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุในขณะที่เด็กและเยาวชนไม่ค่อยให้ความสนใจ และสอดคล้องกับข้อมูลการลงพื้นที่ถอดบทเรียนของคณะผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มช่างทอผ้าไหมในพื้นที่ พบว่า ช่างทอเป็นผู้สูงอายุขาดผู้สืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา ผ้าไหมเป็นลายพื้นถิ่นยังไม่เป็นไปตามความต้องการของตลาด ผ้าที่ทอเพื่อใช้ในครัวเรือนและร่วมพิธีกรรมความเชื่อ ราคาจำหน่ายตามความพึงพอใจของผู้

ทอในราคาหลักพันบาท โดยใช้ช่องทางการจัดจำหน่ายในวงแคบ และยังไม่เข้าถึงการสนับสนุนจากภาครัฐ การถ่ายทอดฝีมืองานช่างศิลป์ของการทอผ้าไหมยังเป็นการถ่ายทอดกันเฉพาะในครอบครัว สายตระกูล และสกุลช่าง เมื่อสังคมเศรษฐกิจมีความเจริญก้าวหน้ามีเครื่องมืออำนวยความสะดวกวิถีชีวิตของคนสัมพันธ์กับระบบอุตสาหกรรมทำให้งานช่างศิลป์ท้องถิ่นเริ่มหมดความสำคัญเพราะใช้เทคโนโลยีเครื่องจักรมากขึ้น (สำนักพัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์, 2562) ในอนาคตอาชีพการทอผ้าไหมและมรดกภูมิปัญญาอาจจะไม่ได้รับสานต่อ ลายผ้าแบบโบราณที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์จังหวัดสุรินทร์และผ้าไหมยกทองที่ทรงคุณค่า อาจเป็นเรื่องของธุรกิจที่ไม่ใช่ของลูกหลานช่างทอผ้าไหมซึ่งเป็นมรดกของบรรพชน

จากเหตุผลความสำคัญและสถานการณ์ดังกล่าว จึงควรศึกษามรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์ เพื่อการอนุรักษ์ พัฒนาและถ่ายทอดเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน ให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยการถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาเพื่อเป็นชุดข้อมูลในการอนุรักษ์ สืบทอดภูมิปัญญางานด้านผ้าไหมยกทอง เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาภูมิปัญญาผ่านงานช่างศิลป์ท้องถิ่น รวมทั้งเพื่อพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหมในกระบวนการผลิตเพื่อให้ได้ต้นแบบผ้าไหมยกทองที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น มีการอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชนและกลุ่มผู้ทอผ้าไหม รวมถึงนำมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผ้าไหมมาขับเคลื่อนสังคมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองจังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหมยกทอง จังหวัดสุรินทร์
3. เพื่ออนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน

กลุ่มทอผ้าไหม จังหวัดสุรินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ วิจัยเชิงปฏิบัติการ และวิจัยเชิงปริมาณ ดังนี้

1. การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย ราชวัล เกียรติบัตร เอกสารแนวคิดทฤษฎี เกี่ยวกับภูมิปัญญาผ้าไหมและผ้าไหมยกทองสุรินทร์ การอนุรักษ์ พัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญา และคุณภาพชีวิตชุมชน

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์และประเด็นสนทนากลุ่ม เก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะช่างทอผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง 17 อำเภอ ๆ ละ 3-4 คน โดยสภาวัฒนธรรมจังหวัดและอำเภอได้ร่วมคัดเลือก ได้กลุ่มเป้าหมาย 50 คน เก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ สนทนากลุ่มเฉพาะ และเสวนา นำเสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย และเสนอคณะกรรมการจริยธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการพัฒนาศักยภาพช่างทอจำนวน 50 คน วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (เป็นกลุ่มเดียวกันกับข้อ 3) ใช้กระบวนการเชิงปฏิบัติการ ในโครงการได้อบรมเชิงปฏิบัติการทอผ้าไหม ได้แก่ การย้อมสีไหมธรรมชาติ การออกแบบลาย การมัดลาย การกรอไหม การไล่ลาย การทอผ้าไหมยกทอง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เทคนิควิธีการอย่างประณีต

4. การวิจัยเชิงปริมาณ เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจ แบบสอบถาม ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ได้เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คนตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย และปรับปรุงแบบสอบถามนำไปใช้เก็บกับช่างทอผ้าไหมที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน และนำผลมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือวิจัยได้ 0.825 นำไปใช้เก็บข้อมูลแบบสอบถามกับเฉพาะกลุ่มช่างทอ 400 คน หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลมาได้ทั้งหมดจำนวน 400 ชุด ผู้วิจัยได้นำข้อมูลไปคำนวณหาค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยงแบบอัลฟาอีกครั้งหนึ่ง ได้ค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยงทั้งฉบับเป็น 0.912 สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

5. การวิจัยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย โดยการศึกษาข้อมูล สำรวจข้อมูลภูมิปัญญาผ้าไหมยกทอง คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายช่างทอผ้าไหมจำนวน 50 คน เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูล เก็บประวัติและผลงาน องค์ความรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับผ้าไหมและผ้าไหมยกทอง เพื่อจัดทำเป็นชุดความรู้ โดยเชิญกลุ่มเป้าหมายช่างทอผ้าไหมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ ศูนย์หม่อนไหมสุรินทร์ พาณิชยจังหวัดสุรินทร์ อุสาหกรรมจังหวัดสุรินทร์ การท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น) เข้าอบรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถอดบทเรียน ทำการพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหม จัดเก็บข้อมูลทำชุดการเรียนรู้เรื่อง ผ้าไหมและผ้าไหมยกทองสุรินทร์ (หนังสือ และ E-Book), หนังสือภูมิปัญญาทอผ้าไหมสุรินทร์, สื่อวีดิทัศน์, การจัดนิทรรศการ, การจัดแสดงเดินแบบผ้าไหม และแผนที่สารสนเทศภูมิปัญญาผ้าไหม นำไปเผยแพร่และจัดงานเสวนาถ่ายทอดองค์ความรู้

สรุปผลการวิจัย

1. องค์ความรู้ภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองจังหวัดสุรินทร์ มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาจากรบรรพบุรุษ การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นมรดกภูมิปัญญาที่มีกรรมวิธีการผลิตประณีต และขั้นตอนซับซ้อน เป็นมรดกภูมิปัญญาซึ่งมีการออกแบบลวดลายที่ผสมผสานเทคนิคการทอแบบราชสำนักกับเทคนิคแบบพื้นบ้านของชาวบ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ “การยกทอง” หรือ “การสอดด้นทอง” ใช้ตะกอลเส้นพุ่งพิเศษทำจากทองแท้มารัดเป็นเส้นเล็ก ๆ ปั่นควบกับเส้นไหมมีเทคนิคการทอแบบเนื้อ 3 ตะกอ ที่ใช้ตะกอลเส้นพุ่งพิเศษที่ทำให้เกิดลายจำนวน 1,416-2,600 ตะกอ จึงต้องใช้คนทอถึง 4-5 คนต่อผืน ความละเอียดของการทอและเนื้องาน ทำให้ทอผ้าได้ 5-7 เซนติเมตรต่อวัน ผืนที่มีความยาว 2 เมตร ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน ราคาผ้าไหมขึ้นอยู่กับแบบลวดลายและการยกทอง ผ้าหนึ่งผืนราคาหมื่นกว่าบาทจนถึงแสนบาท โดยผลิตภัณฑ์ผ้าเป็นการผลิตตามรายการสั่งซื้อจากลูกค้าเดิม ส่วนกระบวนการผลิตนั้นมีหน่วยงานรัฐสนับสนุนบางส่วนและไม่ต่อเนื่อง

2. การพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหมยกทอง จังหวัดสุรินทร์ กับกลุ่มเป้าหมาย 50 คน ช่างทอผ้าไหมที่เข้าร่วมโครงการวิจัย ได้มีการคัดเลือกเบื้องต้นจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ และประชุมช่างทอผ้าไหมเพื่อชี้แจงโครงการวิจัยและคัดเลือกช่างทอผ้าไหม จาก 17 อำเภอ ๆ ละ 3-4 คน รวมจำนวน 50 คน จำแนกเป็นชาย 12 คน หญิง 38 คน มีผู้สืบทอดอาชีพจากช่างทอ 28 คน ในโครงการได้อบรมเชิงปฏิบัติการเทคนิคการทำผ้าไหมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ทักษะและถ่ายทอดงานศิลป์ ร่วมกันคิดสร้างลายอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นสุรินทร์ 3 ชิ้นงาน คือ ต้นแบบลวดลายผ้าไหมที่โดดเด่น 17 อำเภอ, ต้นแบบผ้าไหมยกทอง 3 ชนเผ่า และต้นแบบลวดลายผ้าไหมยกทองที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นสุรินทร์ โดยภูมิปัญญาผ้าไหมที่สามารถพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ได้มี 5 แห่ง แยกเป็นศูนย์เรียนรู้ผ้าไหมยกทอง จำนวน 3 แห่ง คือ กลุ่มจันทร์โสมา กลุ่มจันทะ และกลุ่มด่านเจริญ ศูนย์เรียนรู้การย้อมสีธรรมชาติ จำนวน 2 แห่ง คือ ศูนย์การเรียนรู้บ้านหัดทอ ศูนย์การเรียนรู้กลุ่มสมใจ จำปาทอง มีการรวมกลุ่มและพัฒนาวิสาหกิจ นำผ้าไหมมาขายที่ศูนย์เรียนรู้ ตลาดผ้าไหมสร้างรายได้และเศรษฐกิจให้กับชุมชน ซึ่งข้อมูลการขายผ้าไหมจากยอดจำหน่ายที่ตลาดผ้าไหมเมืองสุรินทร์ จำนวน 22 ครั้ง ตั้งแต่ตุลาคม 2565 ถึงกุมภาพันธ์ 2566 เป็นเงิน 21,893,700 บาท โดยมีผู้ประกอบการเฉลี่ยครั้งละ 60 ร้าน มียอดเงินจำหน่ายผ้าไหมเฉลี่ยครั้งละประมาณ 1 ล้านบาท จากการเก็บข้อมูลพบว่าผลลัพธ์ที่เกิดจากการพัฒนาศักยภาพช่างทอ ดังนี้

ช่างทอผ้าไหมที่เข้าร่วมโครงการวิจัยทำผ้าไหมตั้งแต่กระบวนการต้นทางไปถึงปลายทาง มีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม กรอเส้นไหม ออกแบบลาย มัดหมี่ ย้อมผ้า ทอผ้าและขายผ้า แต่พบว่าเส้นไหมที่ผลิตไม่เพียงพอ ซึ่งพบว่าช่างทอ 22 คน มีการซื้อเส้นไหมจากร้านค้าแล้วนำมามัดหมี่ ย้อม

ผ้าไหมเอง ส่วนการย้อมสีผ้าไหม พบว่า ช่างทอที่มีการย้อมสีธรรมชาติจำนวน 22 คน ช่างทอผ้าไหมที่มีทั้งย้อมสีธรรมชาติและย้อมสีเคมีจำนวน 28 คน เหตุผลที่มีการย้อมสีเคมีด้วยเพราะเป็นไปตามความต้องการของตลาดผู้ซื้อและราคาผ้าถูกกว่าผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ จากการอบรมเชิงปฏิบัติการและประเมินช่างทอ พบว่า เน้นการย้อมสีธรรมชาติ ออกแบบลวดลาย มัดหมี่ ย้อมไหม และทอผ้าไหมได้สวยงาม มีเครือข่าย กลุ่มไลน์ กลุ่มเฟส เพื่อขายสินค้าและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลงานช่างทอผ้าไหมสุรินทร์เป็นผู้ดูแลถ่ายทอดงานสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ และราชวงศ์จำนวน 15 คน ได้รับรางวัลระดับชาติ จำนวน 8 คน ได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่าง ๆ จำนวน 23 คน

ภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสามารถยกระดับเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และเป็นวิทยากร สามารถพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ได้มี 5 แห่ง แยกเป็นศูนย์เรียนรู้ผ้าไหมยกทอง จำนวน 3 แห่ง คือ กลุ่มจันทร์โสมมา กลุ่มจันตะ และกลุ่มด่านเจริญ ศูนย์เรียนรู้การย้อมสีธรรมชาติ จำนวน 2 แห่ง คือ ศูนย์การเรียนรู้บ้านหัตถทอ ศูนย์การเรียนรู้กลุ่มสมใจ จำปาทอง ดังนี้ 1) ศูนย์เรียนรู้กลุ่มจันทร์โสมมา บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มีให้ความรู้ด้านเทคนิควิธีการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ กระบวนการผลิตผ้าไหมและผ้าไหมยกทอง มีสมาชิกช่างทอ จำนวน 120 คน ส่วนใหญ่ อายุ 41-55 ปี 2) ศูนย์เรียนรู้กลุ่มจันตะ บ้านบก ตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ให้ความรู้ในการปลูกหม่อน กระบวนการผลิตผ้าไหมและผ้าไหมยกทอง มีสมาชิกช่างทอ 28 คน ส่วนใหญ่ อายุ 37-58 ปี 3) ศูนย์เรียนรู้กลุ่ม บ้านด่านเจริญ ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ให้ความรู้ในการปลูกหม่อน กระบวนการผลิตผ้าไหมและผ้าไหมยกทอง มีสมาชิกช่างทอ 25 คน มีอายุ 10, 22, 36-70 ปี 4) ศูนย์เรียนรู้การย้อมสีธรรมชาติครบวงจร (บ้านหัตถทอ) บ้านนาตัง อ.เขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีสมาชิกช่างทอ 13 คน มีอายุ 50-75 ปี, เด็ก 11-13 จำนวน 5 คน 5) ศูนย์เรียนรู้การย้อมสีธรรมชาติไม่มั่งคด 9 ชนิด นางสมใจ จำปาทอง บ้านจารพัต อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ มีสมาชิกช่างทอ 15 คน มีอายุ 28, 35-72 ปี ผู้สืบทอดการทำผ้าไหมจากช่างทอ สามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้เป็นทายาท (สืบทอดโดยสายเลือด) ผู้เป็นเครือข่าย และผู้ที่สนใจทั่วไป (คนในชุมชน เด็กและเยาวชน)

จากการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหม มีการถอดบทเรียน เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน โดยร่วมกันคิดสร้างสรรค์ลายอัตลักษณ์เป็นผลงานต้นแบบจำนวน 3 ชิ้นงานคือ ต้นแบบลวดลายผ้าไหมของอำเภอที่มีลวดลายโดดเด่น 17 อำเภอ ต้นแบบผ้าไหมยกทอง 3 ชนเผ่า (ไตรภูมิภูษาผ้าไหมยกทองสุรินทร์) 1 ชิ้นงาน และ ต้นแบบลวดลายผ้าไหมยกทองที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นสุรินทร์ จำนวน 1 ชิ้นงาน ดังนี้

ข้อมูล	ภาพ	การออกแบบลายผ้าไหม
โบราณสถานปราสาทตาเมือน และด้านช่องจอม อำเภอคาบเชิง จ.สุรินทร์		
โบราณสถานยอดปราสาท ปราสาทตามอญ อำเภอบัวเขต จ.สุรินทร์		
กรอบหน้าบันโบราณสถาน ปราสาทบ้านพลวง อำเภอปราสาท จ.สุรินทร์		

ภาพที่ 1 ตัวอย่างผลงานออกแบบลวดลายผ้าไหมของอำเภอในจังหวัดสุรินทร์ ที่เป็นเอกลักษณ์
ที่มา (ฉลอง สุขทอง และคณะ, ถ่ายภาพ, 3 ตุลาคม 2565)

คำบรรยายเกี่ยวกับลวดลายผ้า นวัตกรรม “ไตรภูมิภูษาผ้าไหมยกทองสุรินทร์”

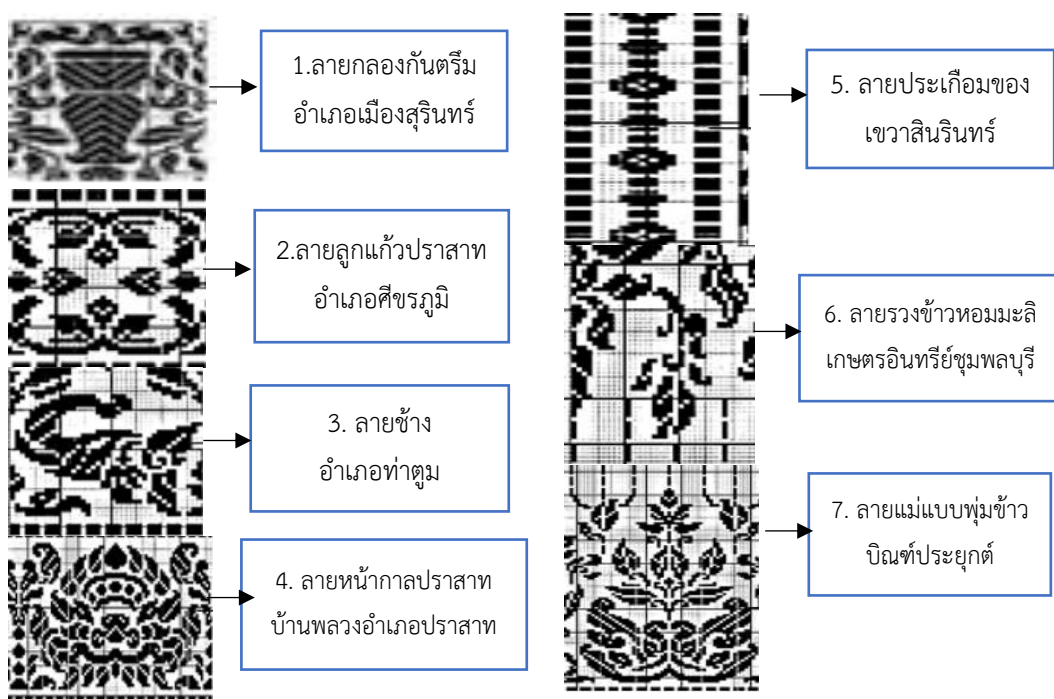

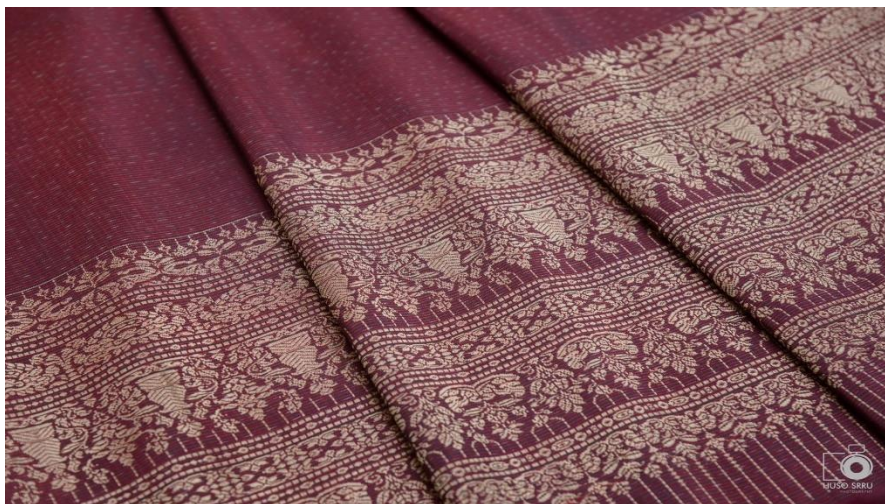
“ไตรภูมิภูษาผ้าไหมยกทองสุรินทร์” เป็นผ้าไหมประเภทยกทอง ที่เป็นลักษณะการรวมเทคนิคดั้งเดิมแบบโบราณผสมผสานกับราชสำนัก จากอัตลักษณ์ของ 3 ชาติพันธุ์ ได้แก่ เขมรถิ่นไทย ลาวถิ่นไทย และ กูย มีส่วนประกอบผ้าและลวดลายสังเวียน ดังนี้

1. แม่ลายดอกประจายาม	10. ลายบายศรี
2. กรวยเชิง	11. ลายโคม
3. เส้นลวดลูกขนาน	12. ลวดลายการแขว (แบบกูย)
4. กรวยเชิงชั้นที่ ๒	13. การต่อชายผ้าโดยการแขว (แบบกูย)
5. พื้นผ้า (เจียนเหาะ ยกดอก 3 ตะกอ) ลายกันหอย	14. ลายหมี่คั่น (แบบลาว)
6. เส้นไหมแถบทอง	15. ลายโฮลพิกุล (เส้นกลาง)
7. เชิงผ้า (อันเจียมส้มปืต)	16. ลายโฮล (แบบเขมร) (โฮลเกียร; คชกริช)
8. “สะเล็ก” การทอยกมุก	17. กะเอด (ลูกอ๊อด)
9. ชุดกรวยเชิง 2 ชั้นแบบราชสำนัก	18. รีมผ้า (ปะโบล)

“ชุดกรวยเชิง” ประกอบด้วย ซ่อแทงท้อง เส้นลวด ลูกขนาน หน้ากระดานแม่ลาย (ประจายามกำมปู) และกรวยเชิง

ภาพที่ 2 ต้นแบบผ้าไหมยกทอง 3 ชนิด (ไตรภูมิภูษาผ้าไหมยกทองสุรินทร์)
ที่มา (ฉลอง สุขทอง และคณะ, ถ่ายภาพ, 3 ตุลาคม 2565)

ภาพที่ 3 ต้นแบบลวดลายผ้าไหมยกทองที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นสุรินทร์
ที่มา (ฉลอง สุขทอง และคณะ, ถ่ายภาพ, 3 ตุลาคม 2565)

3. การอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนกลุ่มทอผ้าไหม จังหวัดสุรินทร์ จากการเข้าไปส่งเสริมพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหม มีการถอดบทเรียนของช่างทอ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การบอกเล่า การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน เพื่อร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน เห็นว่าควรใช้การย้อมสีธรรมชาติเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม โดยร่วมกันคิดสร้างลายอัตลักษณ์ 3 ชิ้นงาน นอกจากนี้มีการจัดทำชุดการเรียนรู้เรื่อง ผ้าไหมและผ้าไหมยกทองสุรินทร์ (หนังสือ และ E-Book), หนังสือภูมิปัญญาทอผ้าไหมสุรินทร์, สื่อวีดิทัศน์, การจัดนิทรรศการ, การจัดแสดงเดินแบบผ้าไหม และแผนที่สารสนเทศภูมิปัญญาผ้าไหม ผลจากการสอบถามความคิดเห็นกลุ่มตัวอย่าง 400 คน พบว่า โดยส่วนใหญ่ช่างทอผ้าไหมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.25) โดยด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.45 รองลงมาคือ ด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (ค่าเฉลี่ย 4.38) ด้านการท่องเที่ยว (ค่าเฉลี่ย 4.32) และด้านสังคม (ค่าเฉลี่ย 4.24) นอกจากนี้ในการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาผ้าไหมโดยผ่านงานสร้างสรรค์ ระบายย้อมไหม รำทอผ้าไหม ได้มีการจัดทำเส้นทางสายไหม เชื่อมต่อจากแหล่งผลิตผ้าไหมและศูนย์เรียนรู้ ซึ่งได้มีการขยายผลโดยในศูนย์เรียนรู้กลุ่มจันทร์โสมมา ภูมิปัญญาขั้นครูได้จัดอบรมถ่ายทอดความรู้เทคนิคและกระบวนการผลิตผ้าไหมให้กับประชาชนและเยาวชนที่สนใจ เพื่อพัฒนาทักษะให้เป็นทุนทรัพย์ทางปัญญาในการผลิตผ้าไหมและผ้าไหมยกทอง

เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม นำสินค้าผ้าไหมยกทองสู่ตลาดผ้าไหม โดยการส่งเสริมจากสถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ สภาวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ พาณิชย์จังหวัดสุรินทร์ พัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานในพื้นที่ เกิดตลาดชุมชน ตลาดผ้าไหม ช่วยสร้างรายได้ให้กับช่างทอผ้าไหม เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง มรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์ : อนุรักษ์ พัฒนาและถ่ายทอดเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน มีประเด็นเพื่อนำมาอภิปราย ดังนี้

1. องค์ความรู้ภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองจังหวัดสุรินทร์ พบว่า จังหวัดสุรินทร์เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่สำคัญที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง และมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมมายาวนาน มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นมรดกภูมิปัญญาที่มีกรรมวิธีการผลิตประณีต การยกทอง” หรือ “การสอดด้นทอง” ใช้ตะกอล้วนพุ่งพิเศษทำจากทองแท้มารัดเป็นเส้นเล็ก ๆ ขึ้นควบกับเส้นด้ายมีเทคนิคการทอแบบเนื้อ 3 ตะกอ ที่ใช้ตะกอล้วนพุ่งพิเศษที่ทำให้เกิดลาย จำนวน 1,416-2,600 ตะกอ จึงต้องใช้คนทอถึง 4-5 คนต่อผืน มีกรรมวิธีการผลิตอย่างประณีตงดงาม มีการนำลายพื้นบ้านหรือของกลุ่มชาติพันธุ์มาทอเป็นผ้าไหมยกทองเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม อันเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชน โดยแต่ละชุมชนจะมีความโดดเด่นที่แตกต่างกัน ชาวไทย-เขมรเน้นลายมัดหมี่ ชาวไทย-ลาวเน้นลายเรียบ และชาวไทย-กวยเน้นการยกปักแฉว ผ้าไหมสุรินทร์มีความโดดเด่นมีลวดลายจำนวนมากและส่วนใหญ่ย้อมสีธรรมชาติ สอดคล้องกับอภิลิขิตา ธรรมบุตร และคณะ (2564) กล่าวถึงผ้าไหมสุรินทร์เป็นหนึ่งในจังหวัดที่ผลิตผ้าไหมแห่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวมีความหลากหลายด้านวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะการแต่งกายและการทอผ้าไหมของชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งได้แสดงออกมาบนลวดลายผืนผ้าไหมสร้างวัฒนธรรมการแต่งกายให้กับจังหวัดสุรินทร์ ได้อย่างน่าภาคภูมิใจ ทั้งนี้ผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัยมีช่างทอจำนวน 28 คน ที่ทำผ้าไหมตั้งแต่ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม กรอเส้นไหม ออกแบบลาย ย้อมผ้า ทอผ้า และขายผ้า ส่วนช่างทออีก 22 คน ที่ซื้อเส้นไหมมารากร้านค้าแล้วนำมามัดหมี่ ย้อมผ้าไหมเอง มีการถ่ายทอดและกระบวนการเรียนรู้จากพ่อแม่ เครือญาติและภูมิปัญญาในชุมชน โดยผู้ทอส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง สอดคล้องกับงานวิจัยของประการ คุณารักษ์ (2545) พบว่าการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหมเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยการใช้ผ้าไหมเป็นเครื่องมือ เพื่อให้ผู้หญิงมีความสมบูรณ์พร้อมตามที่สังคมชุมชนคาดหวัง การถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหมผู้มีบทบาทหลัก คือ สถาบันครอบครัว

ได้แก่ แม่ ย่า ยาย ป้า น้าอาที่เป็นผู้หญิง เด็กผู้หญิงจะเรียนรู้การทอผ้าไหมควบคู่ไปกับการช่วยงานแม่ในการทอผ้าไหม

2. ผลการดำเนินการวิจัยพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหมยกทอง จังหวัดสุรินทร์ ในโครงการได้มีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในการทำผ้าไหมเพื่อเพิ่มพูนศักยภาพทักษะให้กับช่างทอทั้งเรื่องกระบวนการและเทคนิค ได้แก่ การย้อมสีไหมธรรมชาติ การออกแบบลาย การมัดลาย การกรอไหม การไล่ลายการทอผ้าไหมยกทอง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เทคนิควิธีการอย่างประณีต ผลจากการดำเนินงานการยกระดับช่างทอ มีช่างทอในกลุ่มเป้าหมายสามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มภูมิปัญญาชั้นครู จำนวน 12 คน กลุ่มภูมิปัญญาชั้นกลาง (มีเทคนิค) จำนวน 30 คน และกลุ่มภูมิปัญญาชั้นพื้นฐาน (ช่างทอ) จำนวน 5 คน สอดคล้องกับงานวิจัยของพิชญารณ์ บัวสระ, ธนฤต ทุริสุทธิ์ และกฤตติกา แสนโชน (2562) พบว่า ผลการกำหนดยุทธศาสตร์เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองของกลุ่มทอผ้าจังหวัดหนองบัวลำภู ได้ 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) การยกระดับผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองสู่สากล 2) พัฒนาการบริการอย่างครบวงจร 3) เสริมสร้างศักยภาพบุคลากรในหลายช่วงวัย 4) ส่งเสริมภาพลักษณ์ของกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง ผลการทดลองใช้ยุทธศาสตร์เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองของกลุ่มทอผ้า จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปผลทดลองกิจกรรมโดยการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑ์ผ้า ได้แก่ 1) ผ้าและลวดลาย 2) วิธีการทอผ้า 3) สีเส้นของผ้า 4) นวัตกรรม

3. จากการศึกษาการอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนกลุ่มทอผ้าไหม จังหวัดสุรินทร์ พบปัญหาช่างทอผ้าไหมเริ่มมีจำนวนลดน้อยลง ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีปัญหาสุขภาพ ขาดคนสืบสานและต่อยอด ทั้งนี้จากการเข้าไปส่งเสริมพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหม มีการถอดบทเรียนของช่างทอ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การบอกเล่า การพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน เพื่อร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน เห็นว่าควรใช้การย้อมสีธรรมชาติเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ทำผ้าไหมยกทองเพื่ออนุรักษ์และเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ โดยร่วมกันคิดสร้างลายอัตลักษณ์ ได้แก่ ต้นแบบลวดลายผ้าไหมจากอำเภอที่มีลวดลายโดดเด่น 17 อำเภอ ต้นแบบผ้าไหมยกทอง 3 ชนิด และต้นแบบลวดลายผ้าไหมยกทองที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นสุรินทร์ สอดคล้องกับงานวิจัยของของปิลันท์ ปุณณูประภา (2561) พบว่า ปัญหาการสืบทอดภูมิปัญญาทอผ้า กลุ่มผู้ถ่ายทอดมีจำนวนน้อยและเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนเด็กและเยาวชนไม่ค่อยให้ความสนใจ ขาดการสืบทอด ซึ่งการสืบทอดมีเฉพาะกลุ่มทอผ้าสตรี สอดคล้องกับงานวิจัยมาริสสา อินทเรเกิด, ชรินทร์ งามมกล และวิชุดา อยู่ยงค์ (2561) พบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาของการทอผ้าไหมมัดหมี่ขึ้นต้นแดงของชุมชนบ้านหัวสะพาน ใช้หลายวิธีร่วมกันทั้งการบอกเล่า การบันทึกลงในกระดาษลายเส้นกราฟการ

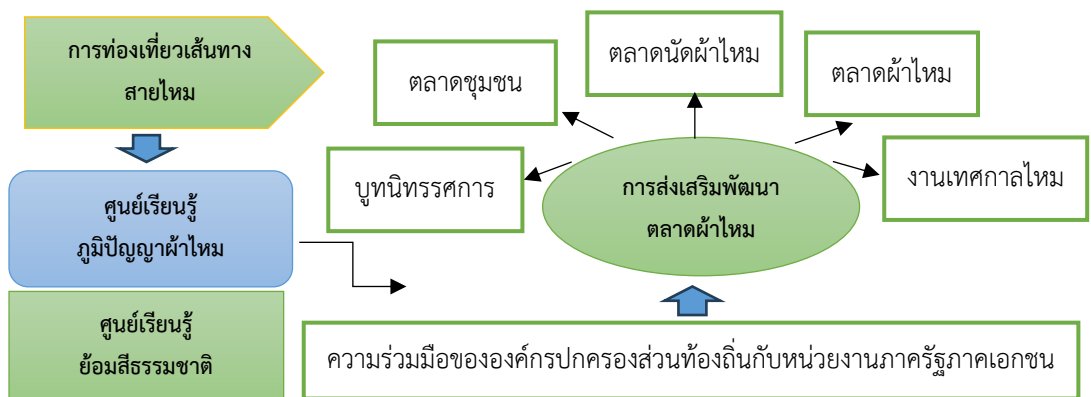
จากภาพที่ 4 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในโครงการนี้ ได้มีการดำเนินการพัฒนา อนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาและสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยใช้หลักการทฤษฎีระบบ (System Model) ใช้ในการขับเคลื่อนงาน ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (Input) ปัจจัยกระบวนการ (Process) ผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) โดยปัจจัยนำเข้า มีการศึกษาบริบทชุมชน ภูมิปัญญาผ้าไหม ช่างทอ องค์ความรู้เทคนิคการทำผ้าไหม ทรัพยากรชุมชน (หม่อนไหม อุปกรณ์ ไม้หรือสมุนไพรรักษาธรรมชาติ) ปัจจัยกระบวนการมีการพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหม กลุ่มผู้ทอผ้าไหม กลุ่มจันทโรสมมา เพื่อนำมาพัฒนาทักษะและเทคนิคการทำผ้าไหม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดการความรู้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมหรือผลผลิตผ้าไหมอันทรงคุณค่าสู่ร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมยกทองเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยผลผลิตที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย ได้แก่ ลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ 3 ชิ้นงาน จัดทำชุดการเรียนรู้เรื่อง ผ้าไหมและผ้าไหมยกทองสุรินทร์ (หนังสือ และ E-Book), หนังสือภูมิปัญญาทอผ้าไหมสุรินทร์, วิดีทัศน์, จัดนิทรรศการ, จัดแสดงเดินแบบผ้าไหม และแผนที่สารสนเทศภูมิปัญญาผ้าไหม ส่วนผลลัพธ์ ภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองที่สามารถพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ได้มี 5 แห่ง แยกเป็นศูนย์เรียนรู้ผ้าไหมยกทอง 3 แห่ง คือ กลุ่มจันทโรสมมา กลุ่มจันตะ และกลุ่มด่านเจริญ ศูนย์เรียนรู้การย้อมสีธรรมชาติ 2 แห่งคือ ศูนย์การเรียนรู้บ้านหัดทอ ศูนย์การเรียนรู้กลุ่มสมใจ จำปาทอง

ผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินงานโครงการวิจัยนี้ จำแนกได้ดังนี้ 1) มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม มีการรวบรวมองค์ความรู้ช่างศิลป์ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นข้อมูลในการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา จัดทำเป็นหนังสือ E-Book ให้ดูน่าสนใจ บ่มเพาะเด็กเยาวชนให้ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้ในแหล่งผลิตและศูนย์เรียนรู้ 2) ด้านสิ่งแวดล้อม มีการนำไม้และสมุนไพรมาย้อมสีธรรมชาติเพื่อรักษาสีสิ่งแวดล้อม ยังส่งผลต่อสุขภาพช่างทอ และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผ้าไหม 3) ด้านเศรษฐกิจ การออกแบบลวดลายที่เป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นสุรินทร์ ทำให้มีสินค้าผ้าไหมที่เกิดการประยุกต์กับลายดั้งเดิมของชาวสุรินทร์ และการทำผ้าไหมยกทองจะช่วยให้ผ้าไหมมีราคาที่สูงขึ้น ทำให้ช่างทอหรือชาวบ้านมีรายได้มากขึ้นจากการขายสินค้าผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ส่งผลทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น 4) ด้านการตลาดและการท่องเที่ยว จากการยกระดับแหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์เรียนรู้ ได้นำกลยุทธ์ส่วนประสมการตลาด 4 P's มาเพื่อพัฒนาการผลิตผ้าไหม คือ ผลิตภัณฑ์ (Product), ราคา (Price), ช่องทางจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการขาย (Promotion) เพื่อวางกลยุทธ์ทางการตลาดให้สอดคล้องเหมาะสม โดยการพัฒนาลายอัตลักษณ์ประจำถิ่นประยุกต์กับลายดั้งเดิม เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผ้าไหมยกทอง การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายโดยจัดงานแสดงเดินแบบผ้าไหม การร่ำทอผ้าไหม ระบายย้อมไหม เชื่อมต่อการท่องเที่ยว โดยจัดงาน

ส่งเสริมผ้าไหมของชุมชน เช่น ตลาดผ้าไหม ตลาดชุมชน ออกบูทนิทรรศการ ศูนย์เรียนรู้ การท่องเที่ยวเส้นทางสายไหม การรวมกลุ่มวิสาหกิจและเครือข่าย การทำเพจ ร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐในพื้นที่กับภาคประชาชน ศูนย์เรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการขายเป็นช่องทางในการเพิ่มรายได้ให้กับช่างทอผ้าไหม และเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน ดังภาพที่ 5 และ 6

ภาพที่ 5 การอนุรักษ์ พัฒนาและถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์

ภาพที่ 6 แนวทางการพัฒนาตลาดผ้าไหมสุรินทร์สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย พบว่าสภาพปัญหาด้านช่างทอผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์ ช่างทอผ้าไหมเริ่มมีจำนวนลดน้อยลง ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีปัญหาสุขภาพ ขาดคนสืบสานและต่อยอด คนรุ่นใหม่ไม่นิยมทำอาชีพทอผ้าไหม วัสดุอุปกรณ์และเครื่อง, คราม, ไม้ หรือสมุนไพรมีราคาสูงขึ้น เส้นไหมมีราคาแพง ขาดเงินทุนสำรอง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐบาลควรส่งเสริมการจดลิขสิทธิ์ให้กับภูมิปัญญาที่ทำลวดลายผ้าต่าง ๆ เพื่อเป็นแรงจูงใจ และการขับเคลื่อนสังคมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของชุมชน กำหนดนโยบายส่งเสริมการทอผ้าไหมโดยการให้งบประมาณสนับสนุนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและลายผ้าของชุมชน
2. รัฐบาลควรมีแนวทางการให้ความร่วมมือในการช่วยเหลือของหน่วยงาน กระทรวง สถาบันการศึกษาและครูภูมิปัญญาเพื่ออบรมด้านเทคนิค แลกเปลี่ยนเรียนรู้, พัฒนาศูนย์เรียนรู้ผ้าไหม ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เลี้ยงครั่ง ปลูกไม้ย้อมสีธรรมชาติ การศึกษาดูงาน เพื่อพัฒนาและสืบสานการทอผ้าไหมให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น
3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ควรจัดงานส่งเสริมผ้าไหมของชุมชนเช่น ตลาดผ้าไหม ตลาดนัดผ้าไหม งานเทศกาลไหม การท่องเที่ยวเส้นทางสายไหม เพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนมาดูแหล่งผลิตผ้าไหมและเป็นการดึงดูดคนให้มารู้จักผ้าไหมสุรินทร์ ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ สร้างรายได้ให้ผู้ทอมากขึ้น
4. กระทรวงวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา ควรร่วมมือกับภูมิปัญญา แหล่งเรียนรู้ ศูนย์เรียนรู้และเครือข่าย เพื่อจัดการฝึกอบรมให้เยาวชน ใช้ศูนย์เรียนรู้ผ้าไหมเป็นแหล่งบ่มเพาะเด็กและเยาวชน ผู้ที่สนใจให้ได้เรียนรู้ เพื่อสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญาผ้าไหม

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกีฬาและการท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันอุดมศึกษา ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาผ้าไหม ในมิติทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม การศึกษาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ในการนำไปพัฒนาสังคมชุมชนดังนี้

1. กระทรวงวัฒนธรรม หรือหน่วยงานอื่น สามารถนำองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาช่างศิลป์ท้องถิ่นด้านผ้าไหมไปใช้เผยแพร่ข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรม และใช้ในการขับเคลื่อนสังคมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของชุมชน ท้องถิ่นและประเทศชาติ

2. กลุ่มผู้ประกอบการหรือช่างทอมีข้อมูลสำหรับการต่อยอดพัฒนาเทคนิคการทำผ้าไหมให้มีเอกลักษณ์ ที่จะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ สร้างรายได้และอาชีพที่มั่นคงได้

3. สถาบันการศึกษา สามารถนำองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาช่างศิลป์ท้องถิ่นด้านผ้าไหมไปใช้เป็นหลักสูตรระยะสั้น หรือจัดอบรมเผยแพร่ข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรม และใช้ในการขับเคลื่อนสังคมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวประเทศชาติต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานปลัดกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) สถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่น หน่วยงานในสังกัดธัชชา กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) ที่ได้ให้ทุนอุดหนุนโครงการวิจัย ขอขอบคุณสภาวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ สภาวัฒนธรรมอำเภอ หม่อมไหมสุรินทร์ สำนักงานพาณิชย์จังหวัด การท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ และบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือร่วมมือในการวิจัย ได้แก่ ช่างทอผ้าไหมจาก 17 อำเภอ จำนวน 50 คน ทำให้โครงการเกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

เอกสารอ้างอิง

กฤตติกา แสนโกชน และบุษกร สุขแสน (2562). ปัญหาและความต้องการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชนพื้นที่จังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*, 7(2), 47-60.

นงเยาว์ ทรงวิชา. (2565, ตุลาคม 12). *ภูมิปัญญาผ้าไหม บ้านนาตัง อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์*. (สิริพัฒน์ ลาภจิตร, ผู้สัมภาษณ์).

ประการ คุณารักษ์. (2545). *กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหม กรณีการทอผ้าไหม บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด*. (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ปิลันลน์ ปุณณูประภา พงษ์ธิ์ ศุภเศรษฐศิริ, นพดล อินทร์จันทร์ และ กิตติกรณ นพอุดมพันธ์. (2561). ปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาต่อภูมิปัญญาและการสืบทอดผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก. *วารสารวิชาการนวัตกรรมการสื่อสารสังคม*, 6(1), 159-168.

พิชญารณ บัวสระ, ธนกฤต ทูริสุทธิ์ และกฤตติกา แสนโกชน. (2562). ยุทธศาสตร์การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองของกลุ่มทอผ้า จังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา*, 6(10), 5259-5271.

- มาริสสา อินทรเกิด, ชรินทร์ งามกลม และวิชุดา อยู่ยงค์. (2561). การอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมมัดหมี่ขึ้นต้นแดงของชุมชนบ้านหัวสะพาน อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารธุรกิจปริทัศน์*, 10(1), 141-154.
- เมธวดี พยัมประโคน. (2558). ช่างทอผ้าพื้นบ้านกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในจังหวัดสุรินทร์. *วารสารวิชาการนวัตกรรมการสื่อสารสังคม*, 3(2), 16-24.
- สร้อยญา แปะทอง. (2544). กลยุทธ์การตลาดผ้าไหม กรณีศึกษาศูนย์ศิลปหัตถกรรมบ้านสามโคก ตำบลปราสาททอง กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์. (วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัย สาขาวิชาบริหารธุรกิจ). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. (2562). *ผ้าไหมสุรินทร์*. สุรินทร์ : สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์.
- สุดใจ สะอาดยิ่ง. (2565, ตุลาคม 2). *มรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์*. (สิริพัฒน์ ลากจิตร, ผู้สัมภาษณ์).
- สุรียา คลังฤทธิ์. (2560). อัตลักษณ์ภูมิปัญญาลวดลายผ้าไหมพื้นเมืองกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเมืองสุรินทร์. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 7(1), 186-199.
- อลิศรา ธรรมบุตร, พิชราวรรณ อาจหาญ และทัศนียา นิลฤทธิ์. (2564). กลยุทธ์การส่งเสริมการตลาดผ้าไหมทอมือพื้นถิ่นจังหวัดสุรินทร์. *วารสารวิชาการเทคโนโลยีการจัดการ*, 2(2), 1-13.

